

Klâsik Türk edebiyatına oryantalist ve oksidentalit açıdan yaklaşıldığında ortaya nasıl bir sonuç çıkar?¹

Özer Şenödeyici

İslâm coğrafyasının, bir asrı aşkın süredir Hıristiyanlık ve Yahudiliğin biçimlendirdiği milletlerin yoğun askerî, kültürel ve siyasi baskısı altında kalması; Müslüman milletleri rencide etmiş, bunun sonucunda farklı düzeylerde çeşitli tepkiler gösterilmiştir. Klâsik Türk edebiyatı araştırmalarında da günümüzde hoş karşılanmayan bazı unsurların, oryantalistler tarafından şekillendirildiği hatta üretildiğine dair fikirler ortaya atılmaktadır.”

Batı medeniyeti, orta çağda insanlık tarihinin belki de en hoşgörüsüz ve aynı zamanda tutucu dönemini yaşamış, ardından bir dizi toplumsal olay ve teknik gelişmenin tetiklediği tecrübelerle günümüzdeki seviyesine ulaşmıştır. Hurafenin yerini, akademik süreçlerle elde edilen bilimsel verilerin aldığı dönemde Avrupalı milletler, birikimlerini dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan zenginlikleri sömürmek için kullanmışlardır. Sahip olunan teknik üstünlük ve zenginlik, beraberinde dünyanın merkezinin Avrupa olduğu düşüncesini doğurmuş; üstelik bu düşünce diğer uluslara dayatılarak “biz” ve “öteki” ayrımı derinleştirilmiştir. Bugün kullanılan *Orta Doğu*, *Uzak Doğu* gibi kavramlar Avrupa merkeziliğin (Euro-centrism) ürünüdür. Aynı şekilde dünya tarihinin çağlara ayrılışında da bu bakış açısını görmek mümkündür. Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşü (476), Doğu Roma İmparatorluğu’nun çöküşü (İstanbul’un fethi - 1453), Fransız İhtilâli (1789) gibi kıstaslar Avrupa’yı birinci derecede ilgilendiren olaylardan seçilmiştir. Gücün verdiği güven ve kibir, Avrupa’nın kendi bireylerini modern insan (homo sapiens) olarak tanımlaması, diğer insanları ötekileştirmesi, hatta onları insan bile saymaması yanılışına vücut vermiştir.

Köklerini Roma İmparatorluğu ve Hıristiyanlık üzerine dayayan Avrupa, gelişimine katkıda bulunan İslâm medeniyetini ve diğerlerini görmezden gelmekle kalmamış; kendisini Doğu’daki zenginliklerin doğal sahibi addetmiştir. Sonuçta oryantalizmi, Doğu’yu daha kolay sömürebilmek için bir “keşif kolu” olarak kullanmıştır. İlk defa Edward Said’in eseriyle ciddi bir şekilde tenkit edilen oryantalizmin, Batı’nın Doğu’yu anlama yolundaki masum çabası olmadığı ortaya çıkınca bu anlayışa karşı çeşitli reaksiyonlar gösterilmiştir. Bu anlamda oksidentalizm, Batı’yı anlama ve durumu eşitleme yönünde atılan bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Birbirinden çok farklı duyarlılıkta, geniş bir tanım yelpazesine sahip olan oksidentalizm, klâsik Türk edebiyatı araştırmalarında da kendisini oryantalizm karşıtlığı olarak hissettirmeye başlamıştır.

---

¹“Sorularla Klâsik Türk Edebiyatı” başlıklı eserde Özer Şenödeyici tarafından cevaplanan sorudur. Şenödeyici, Özer (2016). “Klâsik Türk edebiyatına oryantalist ve oksidentalit açıdan yaklaşıldığında ortaya nasıl bir sonuç çıkar?”, Sorularla Klâsik Türk Edebiyatı, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 130-134.

Oryantalizm, Doğu medeniyetinin kültürel kodlarını deşifre ederken akademik çalışmalardan istifade etmiş, elde ettiği verileri Batı'nın çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemiştir. Akademik bilginin sömürgeciliğe alet edilmesi, Doğu'da sömürgecilerin yanında akademik bilgilerin de şüphe ile karşılanmasına neden olmuştur. Bu haklı şüphe, klâsik edebiyat sahasında çeşitli araştırmacılar tarafından işlenmiştir. Ancak bu noktada, Batılı araştırmacıların ortaya koyduğu verilerin akademik süreçlerle değil sezgisel yöntemlerle inkârı yoluna gidilmiştir. Bu durum; günümüz değer yargılarına göre nahoş meselelere değinen ve neşri Batılılar tarafından yapılan her eserin, naşiri tarafından üretildiği gibi kanıtlanması oldukça güç iddiaların ortaya atılması ile sonuçlanmıştır.

Osmanlı toplumundaki her bireyin neredeyse peygamber ahlâkı ile donanmış olduğu düşüncesinden kaynaklanan bu bakış açısı; edebî metinlerdeki *ahlâksız, muzır, edebe muhalif* her hususun oryantalistler tarafından sırf toplumun ecdada duyduğu saygıyı yıkmak için uydurulduğunu ön görür (Bu hususta genel kaynakçada birkaç makalenin künyesi verilmiştir). Bunun yapılabilmesi için bütün Batılı araştırmacıların eşzamanlı olarak söz konusu eserleri, yazıldıkları dönemin tüm özelliklerine uygun bir şekilde yazmaları ve bunları hem Doğu'da hem de Batı'da bulunan kütüphanelere yerleştirmeleri gerekir. Üstelik ata yadigarı olarak sandıklarda veya özel koleksiyonlarda bulunan birçok yazmanın da benzer biçimde vücuda getirilmesi icap eder. Böyle bir iş yükünün bu amaçla harcanması, teknik üstünlüğünü ispatlamış ve Doğu'nun kaynaklarını sömürmeye başlamış XIX. yüzyıl Avrupa'sının çıkarlarına ters düşer. Elde hiçbir fizikî delilin bulunmaması da söz konusu iddiaların önünde çetin bir engel olarak durmaktadır.

Edebî metin yalnızca ilmihal bilgilerini konu alan ya da ahlâkî nasihatler veren bir eser değildir. O, sanatçının hayal dünyasında kişisel tecrübelerle şekillenen imajların dışavurumu olduğu gibi, içinde olduğu asrın muteber bir tanığıdır. Bu durumda, Osmanlı toplumunda değil de oryantalistler elinde üretildiği söylenen eserlerdeki gayriahlâkî hususlara nasıl yaklaşılmalıdır?

Eski kültürümüz, insanlık tarihinin her toplumunda olduğu gibi yüksek seciyeli insanların yanı sıra ahlâkî zaafı bulunan insanları da ihtiva ediyordu. Toplumun tüm kesimlerinin aynı ahlâkî düzlemde, yüceltilen davranışlara malik bir maneviyata sahip olması zaten mümkün değildir. Bu durum, insan yaratılışına aykırıdır. Hâl böyle olunca rahatsızlığa neden olan eserlerin nasıl vücut bulduğuna dair farklı bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Kurgulanan tutucu, tavizsiz ve renksiz toplum yapısının yerine hoşgörülü bir dünya tasavvur etmek daha akla yatkındır. Edebî eserlere sirayet eden ve günümüz dünyasında rahatsızlığa neden olan meselelerin görmezden gelinmesi ya da var olmadığının iddia edilmesi; payitahtında yetmiş iki milleti ağırlayan cihan devletinin hoşgörüsünü hiçe saymak anlamına gelir. Osmanlı kültürü ve edebiyatı araştırmacılarının hesaba katması gereken husus şöyle özetlenebilir: Bu medeniyet; topraklarında ermiş,

derviş, evliya barındırdığı gibi mahbup-pereste ve ehl-i keyfe de yaşama imkânı tanımıştır.

Klâsik şairler hakkında söylenegelen bir düstur, aslında bilim adamları için daha uygun bir önerme içerir. Araştırmacıların birçoğu, bu gelenekte şairin şiire kendi kimliği ve kişiliği ile girmediğini söyler. Bu iddia büyük oranda doğrudur. Ancak kimi zaman şairler kendilerine dair, öğrenmek istemeyeceğimiz teferruata da yer verirler. Gelenek şairi, arada kendi kimliğini işin içine soksa da bilim adamının böyle bir lüksü yoktur. Yani bir bilim adamı, kendi kimliği ve değerleri açısından klâsik şiire yaklaşmamalıdır. Ayrıca kendi mezhebi ve meşrebine uygun bir konu seçerek eski edebiyatımızın yalnızca ondan ibaret olduğu yanılgısına düşmemelidir. Örnekleyecek olursak şiirleri tasavvufî olarak şerh etmeye çalışan bir araştırmacı, cennetle müjdelenmez veyahut şarap içmenin adabından bahseden bir eseri tetkik eden akademisyen, ayyaş olduğu için o konuyu seçmez.

Oryantalizmin Doğu olarak nitelediği medeniyetin gücenkliği, ancak akademik süreçlerle elde edilen bilginin doğru amaçlarla kullanılması yoluyla giderilebilir. Bir oksidentalizmden söz edilecekse, bu kavram Batı'nın sırf Doğu'yu kötülemek için bilgi, hatta yazma eser ürettiği tezinden hareket etmemelidir. Doğu'nun, Batı'yı anlaması, amacı bilimsel bilgi üretmek olan çalışmalar sayesinde olur. Bu anlamda Batı dilleri ve edebiyatlarının mercek altına alınması, mukayeseli dil ve edebiyat çalışmalarının artırılması, "Batı, bütün birikimini bizden (ç)aldı." yanılgısına düşmeden kültürel ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde gayriahlâkî bulunan tüm yazma eserlerin, oryantalist üretimler olduğuna inanarak onları imha etme gayretine giren nesiller yetişir.